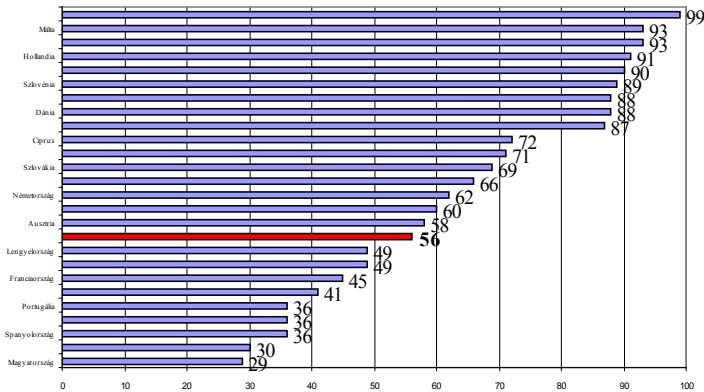

Tények, adatok a Kárpátaljai magyarok nyelvtudásáról

1. A 21. században alapkövetelménynek tekinthető egynél több nyelv ismerete. Az Európai Unió ajánlásaiban például az szerepel, hogy a felnőtt lakosságnak az anyanyelve mellett két idegen nyelven kell(ene) tudnia kommunikálni. Az EU ajánlásának egyes tagállamok jobban, mások kevésbé felelnek meg. Egy 2005-ben végzett felmérés adatai szerint az Európai Unió állampolgárainak több mint fele (56%-a) tudott anyanyelvén kívül még legalább egy nyelven megszólalni. Luxemburgban, Máltán, Lettországban és Hollandiában ez az arány 90% fölötti volt, míg például Portugáliában, Olaszországban, Spanyolországban, az Egyesült Királyságban és Magyarországon nem érte el a 40%-ot (1. ábra).

1. ábra. Az anyanyelvükön kívül más nyelven is társalogni tudó válaszadók %-os aránya az EU tagállamaiban (2005)

Forrás: *Új keretstratégia a többnyelvűség ösztönzésére*. Brüsszel, 2005.11.22.

Egy-egy ország polgárainak nyelvtudása nagyban függ az adott állam nyelv- és oktatáspolitikájától. Kárpátalja egyik jellemző sajátossága a soknemzetiségűség, a színes kultúra, több vallás és felekezet egymás mellett élése. A 20. század folyamán a mai Kárpátalja területe (vagy annak legnagyobb része) hat különböző államhoz tartozott: 1918-ig az Osztrák–Magyar Monarchiához, 1938-ig Csehszlovákiához, a régió nagyobb hányada 1938. november 3. és 1939. március 15. között Kárpát-Ukrajnához, 1938/39-től 1944-ig a Magyar Királysághoz, 1991-ig a Szovjetunióhoz, s 1991 óta Ukrajnához. Kárpátalja sokszínűségét mindegyik államhatalom elismerte. Valamennyi állam nyelvpolitikája törekedett arra, hogy támogassa a régió lakosságának többnyelvűségét. Ám mindegyik hatalom az aszimmetrikus kétnyelvűség kialakítását erőltette. Az ilyen kétnyelvűség jellemzője, hogy a kisebbségek számára kötelező az államnyelv elsajátítása

és használata, ám a többségieknek nincs szükségük a velük együtt élő nemzetiségek nyelvének megtanulására. Az államhatalom és államnyelv gyakori váltakozása, valamint az aszimmetrikus kétnyelvűséget támogató nyelvpolitika máig hatóan meghatározza Kárpátalja lakosságának, s ezen belül a régióban élő magyaroknak a nyelvtudását.

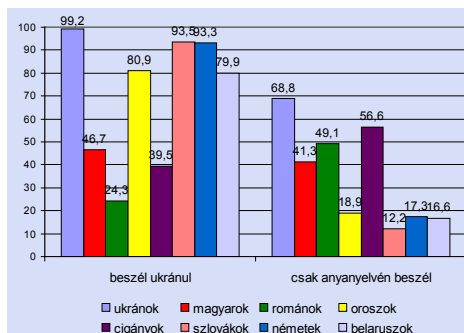
2. Az 1989. évi (még szovjet) népszámlálás eredményei szerint a kárpátaljai magyarok 11,4%-a mondta azt, hogy anyanyelve mellett szabadon beszél ukránul, illetve 46,7%-a oroszul. A következő census alkalmával, 2001-ben a régió magyar lakosainak 42,2%-a beszélt ukránul és 30,5%-a oroszul anyanyelve mellett (2. ábra).

2. ábra. Az ukránul, ill. oroszul „szabadon beszélő” kárpátaljai magyarok az 1989. és 2001. évi népszámlálás adatai alapján

A 2001. évi népszámlálás adatai alapján kiderül, hogy Kárpátalján a magyarok, románok és cigányok körében alacsonyabb az ukránul szabadon beszélők, ám magasabb az csak anyanyelvüket ismerők aránya, mint más nemzetiségeknél (3. ábra).

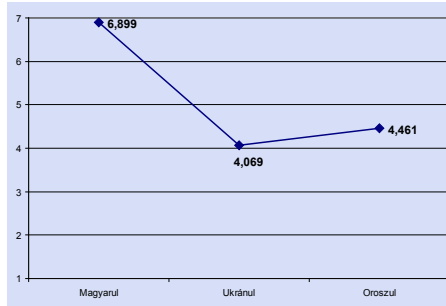
3. ábra. Az ukránul beszélők, ill. csak anyanyelvükön beszélők aránya Kárpátalján nemzetiségenként a 2001. évi népszámlálás adatai alapján (az ukránok oszlopban a *beszél ukránul* részben azoknak az arányát tüntették fel, akiknek a nemzetisége és anyanyelve is az ukrán)

2006-ban a kárpátaljai magyarság 18 éven felüli reprezentatív mintáján végzett kérdőíves kutatás 576 adatközlője válaszolt arra a kérdésre, hogy milyen szinten beszéli a megadott nyelveket. Az eredmények szerint a kárpátaljai magyarok valamivel jobban beszélnek oroszul, mint ukránul (4. ábra).

4. ábra. Kárpátaljai magyarok nyelvismeretének foka (átlagok, önbevallás, 576 adatközlő)

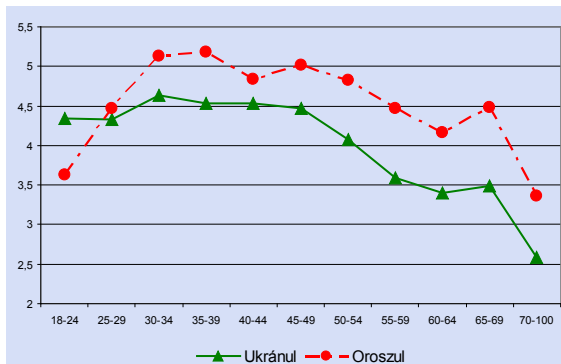
7: anyanyelvi szinten, 6: nagyon jól, 5: jól, 4: nem nagyon jól, 3: alig néhány szót, 2: nem beszélek, csak értek, 1: sehogy

A korcsoportok szerinti bontás azonban azt mutatja, hogy a legfiatalabb (18 és 24 év közötti) korosztályban már magasabb az ukrán nyelv ismeretének foka, mint az oroszé (5. ábra).

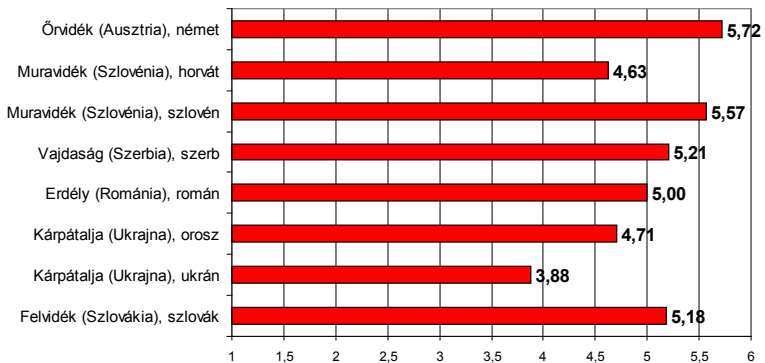
5. ábra. Kárpátaljai magyarok nyelvismeretének foka korcsoportok szerinti bontásban (átlagok, önbevallás, 576 adatközlő)

7: anyanyelvi szinten, 6: nagyon jól, 5: jól, 4: nem nagyon jól, 3: alig néhány szót, 2: nem beszélek, csak értek, 1: sehogy

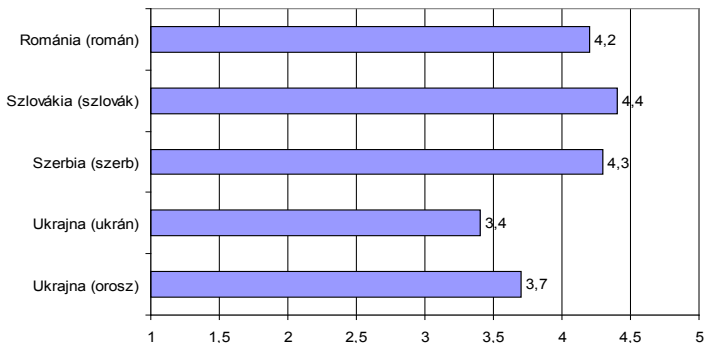

Ha „nemzetközi” összehasonlításban vizsgáljuk a kárpátaljai magyarok nyelvtudását egy 1996-os (lásd Csermicskó 1998), illetve egy 2007-es (lásd Papp–Veres szerk. 2007) kérdőíves kutatás adataira alapozva, akkor kiderül, hogy más államok kisebbségi magyar közösségeihez mérten a Kárpátalján élő magyarok alacsonyabb szinten beszélik az államnyelvet, mint más régiók magyar kisebbségei (6. és 7. ábra).

6. ábra. Kisebbségi magyarok nyelvismeretének foka (átlagok, önbevallás)
7: anyanyelvi szinten, 6: nagyon jól, 5: jól, 4: nem nagyon jól, 3: alig néhány szót, 2: nem beszélnek, csak értek, 1: sehogya

7. ábra. Kisebbségi magyarok nyelvismeretének foka (átlagok, önbevallás)
5: anyanyelvi szinten, 4: nagyon jól, ... 1: sehogya

A 2001. évi népszámlálási adatok alapján Kárpátalja lakosságának mindössze alig valamivel több, mint egy százaléka beszél angolul, németül vagy franciául. A legtöbben angolul tudnak megszólalni a kárpátaljai iskolákban oktatott idegen nyelvek közül, de

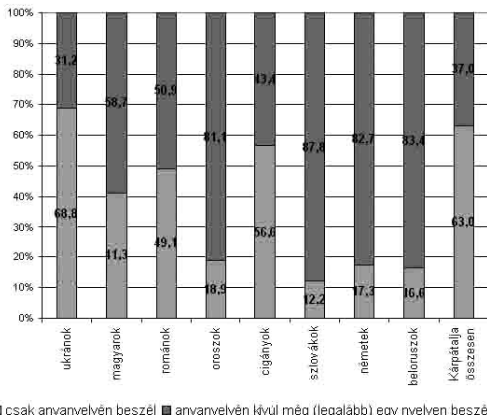
az angolul beszélők aránya is mindössze 0,69% (1. táblázat). Az idegennyelv-tudás megdöbbentően alacsony aránya minden bizonnyal összefüggésben van azzal, hogy a bezártság politikájának megfelelően a Szovjetunióban olyan módszerekkel és szemléleten oktatták az idegen nyelveket, hogy azok magas szintű elsajátítása gyakorlatilag lehetetlen volt az átlagos iskolákban. Ennek célja pedig az volt, hogy a hatalom ezzel is megnehezítse a szovjet állampolgároknak a nyugati kapitalista világgal való kapcsolatba kerülését.

1. táblázat. Idegen nyelvek ismerete a kárpátaljai nemzetiségek körében a 2001. évi népszámlálás adatai alapján

	angol	német	francia
ukránok	0,63	0,33	0,09
magyarok	0,64	0,35	0,09
románok	0,01	0,01	0,08
oroszkok	3,48	1,32	0,16
cigányok	0	0,01	0
szlovákok	1,58	0,72	0,07
németek	0,84	–	0,17
beloruszkok	1,43	0,91	0
kárpátaljai átlag	0,69	0,35	0,09

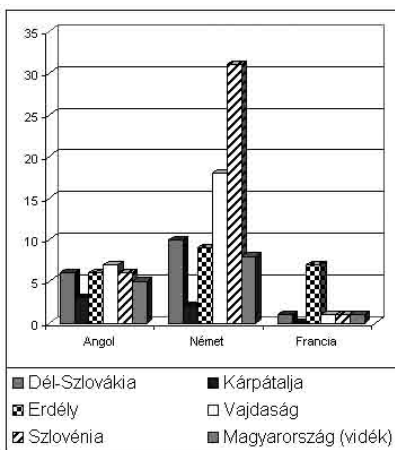
Valamivel kedvezőbb a helyzet, ha nemcsak az idegen nyelveket vesszük figyelembe, hanem az anyanyelven kívül beszélt valamennyi nyelvet. Ez esetben Kárpátalja lakosságának 37%-a képes anyanyelve mellett még legalább egy nyelven megszólalni (ezzel az aránnyal az EU-ban Kárpátalja éppen csak megelőzné a fentebb említett sereghajtókat; 8. ábra).

8. ábra. Az anyanyelvük mellett még legalább egy nyelvet beszélők, illetve csak anyanyelvükön beszélők aránya Kárpátalján nemzetiségenként, a 2001. évi népszámlálás adatai alapján

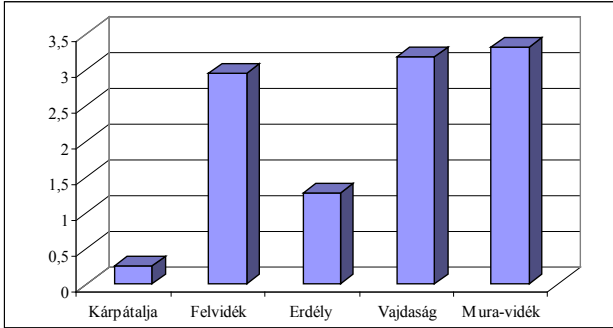
Akkor is kedvezőtlen képet kapunk, ha a kárpátaljai magyarok idegennyelv-ismeretét más kisebbségi magyar közösségek hasonló mutatóival vetjük össze (9., 10. ábra).

9. ábra. Az idegen nyelveket beszélők aránya a kisebbségi magyar régiókban önbevallás alapján (Gereben 1999: 46 alapján)

10. ábra. Kárpát-medencei magyarok idegennyelv-tudásának átlaga önbevallás alapján

7: anyanyelvi szinten, 6: nagyon jól, 5: jól, 4: nem nagyon jól, 3: alig néhány szót, 2: nem beszélek, csak értek, 1: sehogy

Különösen akkor tűnik nagyon alacsonynak az anyanyelvükön kívül más nyelven is megszólalni tudó kárpátaljaiak (s köztük a helyi magyarok) aránya, ha figyelembe vesszük, hogy a mai Kárpátalja területe évszázadok óta soknemzetiségű és többnyelvű régió.

3. Mi lehet az oka annak, hogy ilyen kevesen beszélnek egynél több nyelvet Kárpátalján? Elsősorban az állam nyelvpolitikája befolyásolja, hogy mely nyelvek és hogyan jelennek meg az oktatási folyamatban. Ezáltal pedig a nyelvpolitika közvetlen hatással van az állampolgárok nyelvtudására. Vizsgáljuk meg, hogy a 20. század során mely nyelvek és miként voltak jelen kötelezően oktatott nyelvként a kárpátaljai iskolákban (2. táblázat)!

2. táblázat. A régióban kötelezően oktatott nyelvek a 20. század folyamán

	Államnyelvként kötelezően oktatott nyelv	Kötelezően oktatott regionális hivatalos nyelv	Idegen nyelvként oktatott nyelvek
Osztrák-Magyar Monarchia (1918-ig)	magyar	–	latin, német
Csehszlovákia (1939-ig)	„csehszlovák”	ruszin	latin
Kárpát-Ukrajna (1938. november 3. – 1939. március 15.)	ukrán	–	latin
Magyar Királyság (1938/39–1944)	magyar	ruszin	latin

Szovjetunió (1945–1991)	orosz	–	angol, német, francia
Ukrajna (1991-től)	ukrán	–	angol, német, francia

A 20. század folyamán a régióban összesen hat alkalommal változott meg az államnyelv, s ennek megfelelően módosult az is, hogy mely nyelvet oktatták kötelezően a vidék összes iskolájában ebben a funkcióban. A kötelezőként oktatott államnyelv szerepében a magyar, a „csehszlovák”, az orosz és az ukrán nyelv is előfordult. Ám mindössze a Kárpát-Ukrán állam rövid fennállása idején, illetve a független Ukrajna 1991-es létrejötte után esik egybe ez a nyelv a régió többségi lakosságának nyelvével. Ennek következtében az államnyelv elsajátítására a régióban élő legtöbb kisebbségi számára csak intézményes keretek között, az oktatás révén volt lehetőség. Természetes módon, környezeti nyelvként csak kevesen tanulhatták meg az épp aktuális államnyelvet.

Az is figyelemre méltó, hogy csak a Csehszlovák Köztársaság és a Magyar Királyság fennhatósága alatt volt kötelező a vidék teljes lakossága számára tanulni a régió többségi lakosságának nyelvét, a ruszint.

A 20. század első felében még általánosan oktatott latin a század második felére kikerült az alap- és középfokú oktatás rendszeréből, s ma már a legtöbb szakon a felsőoktatásban sem kötelező tárgy. Európa egykori közvetítő nyelve (lingua francája) a 21. század elejére átadta a helyét és szerepét egy másik nyelvnek: az angolnak.

A nyelvoktatás röviden ismertetett helyzete következményeként nem lepődhetünk meg azon, hogy ma Kárpátalján nincs igazi közös nyelv: egyetlen olyan nyelv sincs, melyet – kortól, iskolázottságtól, lakóhelytől és nemzetiségtől függetlenül – mindenki ismerne a régióban. A kárpátaljaiak nyelvtudása (vagy inkább: nem tudása) elsősorban nem oktatási, nyelvpedagógiai vagy módszertani kérdés, hanem sokkal inkább nyelvpolitikai.

Csernicskó István

Irodalom

Beregszászi Anikó: *Idegennyelv-oktatásunk gondjairól és feladatairól szociolingvisztikai nézőpontból*. In: Huszti Ilona szerk., *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*, 10–20. PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Ungvár, 2004.

Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 1998.

Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Osiris, Budapest, 1999.

Papp Z. Attila – Veres Valár szerk. *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*. Budapest, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2007.

Új keretstratégia a többnyelvűség ösztönzésére. Brüsszel, 2005.11.22.

ЛІТЬО І. В. ред. *Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень)*. Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики. 2003.